

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

J. Tadjiabayev

Qo'qon davlat universiteti San'at va sport fakulteti dekani

Annotatsiya

Ushbu maqolada bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik asoslari, mazmuni va samarali shakllantirish shart-sharoitlari yoritilgan. Pedagogik faoliyat jarayonida o'qituvchining o'quvchilar bilan samarali muloqot o'rnatishi, ularning fikrini tinglashi, individual-psixologik xususiyatlarini hisobga olishi, pedagogik vaziyatlarda to'g'ri kommunikativ strategiyani tanlashi hamda ta'lim jarayonini hamkorlik asosida tashkil eta olishi kommunikativ kompetensiyaning muhim tarkibiy jihatlarini sifatida tahlil qilinadi. Shuningdek, bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda shaxsga yo'naltirilgan, kompetensiyaviy, faoliyatga asoslangan va refleksiv yondashuvlarning imkoniyatlari ochib beriladi. Interfaol metodlar, pedagogik vaziyatlar, rolli o'yinlar, munozara, mikroo'qitish va refleksiv topshiriqlardan foydalanishning pedagogik samaradorligi asoslanadi. Tadqiqot natijalari bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishda kommunikativ kompetensiyaning tizimli ravishda rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: bo'lajak o'qituvchi, kommunikativ kompetensiya, pedagogik muloqot, kasbiy kompetensiya, kommunikativ ko'nikma, pedagogik faoliyat, interfaol metodlar, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, refleksiya, pedagogik hamkorlik, kommunikativ madaniyat, kasbiy tayyorgar

KIRISH

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar bo'lajak pedagoglarni zamonaviy kasbiy kompetensiyalarga ega, mustaqil fikrlaydigan, ijodiy yondashadigan va samarali muloqot qila oladigan mutaxassislar sifatida tayyorlashni taqozo etmoqda. Ta'lim jarayonining samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchining nafaqat fan bo'yicha bilimiga, balki ta'lim oluvchilar bilan samarali pedagogik muloqot o'rnatish qobiliyatiga ham bog'liq. Kommunikativ kompetensiya zamonaviy o'qituvchining kasbiy faoliyatida muhim o'rin tutadigan kompetensiyalardan biridir. O'qituvchi o'quvchi yoki talabaning fikrini tinglashi, uning ehtiyoj va qiziqishlarini anglay olishi, o'z fikrini aniq va tushunarli ifodalashi, pedagogik vaziyatlarda to'g'ri kommunikativ strategiyani tanlashi hamda nizoli holatlarni konstruktiv tarzda hal eta olishi zarur. Ayniqsa, bo'lajak o'qituvchilarni oliy ta'lim muassasalarida tayyorlash jarayonida kommunikativ kompetensiyaning shakllantirishga alohida e'tibor qaratish pedagogik amaliyotning dolzarb vazifalaridan biridir. Chunki o'qituvchi faoliyati doimo muloqot, hamkorlik, fikr

almashish va o‘zaro ta’sir jarayonlari bilan chambarchas bog‘liq. Shu nuqtayi nazardan, bo‘lajak o‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik asoslarini ilmiy jihatdan o‘rganish va samarali metodlarni ta’lim jarayoniga tatbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kommunikativ kompetensiya shaxsning turli ijtimoiy va kasbiy vaziyatlarda samarali muloqot qila olish, o‘z fikrini aniq ifodalash, suhbatdoshni tinglash, uning fikrini tushunish, muloqot jarayonida tegishli verbal va nonverbal vositalardan foydalanish qobiliyatini anglatadi. Pedagogik faoliyatda mazkur kompetensiya yanada keng mazmun kasb etib, ta’lim oluvchilar bilan maqsadli va samarali pedagogik hamkorlikni tashkil etish imkonini beradi. Bo‘lajak o‘qituvchining kommunikativ kompetensiyasi bir necha o‘zaro bog‘liq tarkibiy qismlardan tashkil topadi. Jumladan, **motivatsion, kognitiv, emotsional, kommunikativ-amaliy va refleksiv komponentlar** uning mazmunini belgilaydi. Motivatsion komponent o‘qituvchining muloqotga bo‘lgan ehtiyoji va ta’lim oluvchilar bilan hamkorlik qilishga intilishini ifodalaydi. Kognitiv komponent pedagogik muloqot qonuniyatlari, kommunikativ strategiyalar va muloqot madaniyatiga oid bilimlarni qamrab oladi. Emotsional komponent o‘z hissiyotlarini boshqarish, empatiya va pedagogik takt bilan bog‘liq. Kommunikativ-amaliy komponent esa fikrni aniq bayon qilish, faol tinglash, savol berish, munozara olib borish va turli pedagogik vaziyatlarda samarali muloqot qilish ko‘nikmalarini o‘z ichiga oladi. Refleksiv komponent o‘qituvchining o‘z kommunikativ faoliyatini tahlil qilishi va uni takomillashtirib borishini nazarda tutadi. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish, avvalo, ta’lim jarayonida **subyekt-subyekt munosabatlarini** shakllantirishni talab etadi. Bunda talaba passiv tinglovchi emas, balki ta’lim jarayonining faol ishtirokchisi sifatida namoyon bo‘ladi. O‘qituvchi esa talabaning mustaqil fikrlashi, savol berishi, bahs-munozarada ishtirok etishi va o‘z nuqtayi nazarini asoslashiga sharoit yaratadi. Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda interfaol ta’lim metodlaridan foydalanish samarali natija beradi. Xususan, **“Aqliy hujum”, “Munozara”, “Debat”, “Case-study”, “Rolli o‘yin”, “Bumerang”, “Klaster”** kabi metodlar talabalarning kommunikativ faolligini oshiradi. Mazkur metodlar orqali talaba o‘z fikrini erkin ifodalash, boshqa fikrlarni tinglash, o‘z nuqtayi nazarini dalillar asosida himoya qilish va jamoada ishlash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shuningdek, **pedagogik vaziyatlarni modellashtirish** kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning samarali usullaridan biridir. Masalan, **“o‘quvchi bilan kelishmovchilik yuzaga kelganda o‘qituvchi qanday yo‘l tutishi kerak?”**, **“ota-ona bilan muloqotda pedagogik takti qanday saqlash mumkin?”**, **“dars jarayonida passiv o‘quvchini faol ishtirokchiga qanday aylantirish mumkin?”** kabi vaziyatlar talabalarning kasbiy-kommunikativ qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda **pedagogik treninglar** ham muhim ahamiyatga ega. Trening jarayonida faol tinglash, empatik munosabat, savol berish, fikrni to‘g‘ri yetkazish, muloqotdagi to‘siqlarni aniqlash va nizoli vaziyatlarni konstruktiv hal qilish bo‘yicha amaliy mashqlar bajariladi. Kommunikativ kompetensiyaning rivojlanishida **refleksiv yondashuv** ham alohida o‘rin tutadi. Talaba o‘zining

muloqotdagi kuchli va zaif jihatlarini tahlil qilishi, o‘z xatti-harakatlarini baholashi va kelgusidagi faoliyatini takomillashtirish yo‘llarini belgilashi lozim. Bunday yondashuv kommunikativ ko‘nikmalarining barqaror shakllanishiga xizmat qiladi. Bugungi raqamli ta’lim sharoitida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish imkoniyatlari yanada kengaymoqda. Videokonferensiyalar, onlayn munozaralar, raqamli forumlar, virtual guruhlar va ta’lim platformalaridan foydalanish bo‘lajak o‘qituvchilarning turli kommunikativ muhitlarda ishlash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Ayniqsa, **bo‘lajak musiqi o‘qituvchilari** uchun kommunikativ kompetensiya alohida ahamiyatga ega. Musiqi ta’limida o‘qituvchi o‘quvchilar bilan individual va guruhli ishlaydi, ijodiy jarayonni boshqaradi, ansambl va xor faoliyatini tashkil etadi, ijrochilik jarayonida ko‘rsatmalar beradi hamda o‘quvchilarning ijodiy tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlaydi. Shu sababli musiqi o‘qituvchisining kommunikativ madaniyati uning kasbiy mahoratining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Mazkur tizim bo‘lajak o‘qituvchining kommunikativ kompetensiyasini bosqichma-bosqich rivojlantirish imkonini beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak o‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish zamonaviy pedagogik ta’limning muhim va ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Chunki o‘qituvchining kasbiy faoliyati nafaqat chuqur nazariy bilim va metodik tayyorgarlikni, balki ta’lim oluvchilar bilan samarali muloqot o‘rnatish, ularning individual-psixologik xususiyatlarini hisobga olish, hamkorlikka asoslangan ta’lim muhitini yaratish, pedagogik vaziyatlarni to‘g‘ri baholash va konstruktiv hal etish kabi kommunikativ ko‘nikmalarni ham talab etadi. Shu nuqtayi nazardan, kommunikativ kompetensiya bo‘lajak pedagogning kasbiy mahorati va pedagogik faoliyat samaradorligini belgilovchi muhim kompetensiyalardan biri hisoblanadi. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasi o‘z-o‘zidan shakllanmaydi, balki maqsadli, tizimli va uzluksiz pedagogik ta’sir hamda amaliy faoliyat jarayonida rivojlanadi. Shu sababli oliy ta’lim jarayonida talabalarning kommunikativ faolligini oshirishga qaratilgan zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, interfaol metodlar, pedagogik treninglar, rolli va ishbilarmonlik o‘yinlari, muammoli vaziyatlar, munozara va debatlar, “case-study”, loyiha faoliyati, hamkorlikda o‘qitish hamda refleksiv yondashuv kabi metodlar talabalarda erkin fikrlash, o‘z fikrini aniq va asosli ifodalash, faol tinglash, muloqot jarayonini boshqarish va turli pedagogik vaziyatlarda maqbul kommunikativ strategiyani tanlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish jarayonida nazariy bilimlar bilan amaliy faoliyatning uzviyligini ta’minlash alohida ahamiyatga ega. Talabalar real pedagogik faoliyatga yaqin bo‘lgan vaziyatlarda muloqotga kirishish, turli nuqtayi nazarlarni tinglash va tahlil qilish, nizoli holatlarni konstruktiv hal etish, mustaqil qaror qabul qilish, jamoada ishlash hamda o‘z kommunikativ faoliyatini refleksiv baholash imkoniyatiga ega bo‘lishlari lozim. Bunday yondashuv bo‘lajak o‘qituvchining nafaqat kommunikativ bilim va ko‘nikmalarini, balki uning kasbiy-pedagogik pozitsiyasi, mas’uliyati, empatiyasi va muloqot madaniyatini ham

rivojlantiradi. Shuningdek, kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda oliy ta’lim muassasasidagi pedagogik muhitning mazmuni va sifati ham muhim omil hisoblanadi. Professor-o’qituvchi va talaba o’rtasidagi ochiq, hurmatga asoslangan, demokratik va hamkorlikka yo’naltirilgan munosabatlar talabalarning kommunikativ faolligini rag’batlantiradi. Bunday muhitda talaba o’z fikrini erkin ifodalash, savol berish, bahs-munozarada ishtirok etish va o’z nuqtayi nazarini asoslash imkoniyatiga ega bo’ladi. Umuman olganda, kommunikativ kompetensiyasi yuqori darajada rivojlangan bo’lajak o’qituvchi ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, ta’lim oluvchilar bilan sog’lom pedagogik munosabatlarni yo’lga qo’yish, individual yondashuvni amalga oshirish, hamkorlikka asoslangan ta’lim muhitini shakllantirish hamda yuzaga keladigan pedagogik muammolarni konstruktiv hal etish imkoniyatiga ega bo’ladi. Shu bilan birga, bunday kompetensiya o’qituvchining kasbiy moslashuvchanligi, pedagogik madaniyati va uzluksiz kasbiy rivojlanishining muhim sharti sifatida namoyon bo’ladi. Shu bois oliy ta’lim muassasalarida bo’lajak o’qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga yo’naltirilgan pedagogik shart-sharoitlarni takomillashtirish, kommunikativ yo’nalishdagi amaliy mashg’ulotlar ulushini oshirish, interfaol va innovatsion ta’lim texnologiyalaridan tizimli foydalanish, talabalar faoliyatini diagnostik va reflektiv baholash mexanizmlarini joriy etish maqsadga muvofiqdir. Bu esa kelajakda nafaqat bilimli, balki kommunikativ jihatdan yetuk, pedagogik vaziyatlarga moslasha oladigan, hamkorlikni yo’lga qo’ya oladigan va ta’lim jarayonida samarali muloqotni tashkil eta oladigan zamonaviy o’qituvchilarni tayyorlashga xizmat qiladi. Demak, bo’lajak o’qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishni pedagogik ta’limning tarkibiy qismi sifatida izchil tashkil etish ta’lim sifatini oshirish, pedagogik jarayonning samaradorligini ta’minlash va raqobatbardosh, kasbiy kompetentli pedagog kadrlarni tayyorlashning muhim omillaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning II Xalqaro maqom san’ati anjumanining ochilish marosimidagi nutqi, 2024-yil 25-iyun
2. Fitrat, A. O’zbek klassik musiqasi tarixi. - Toshkent: Fan, 1993.
3. Rajabiy, Yu. Shashmaqom. - Toshkent: G’afur G’ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1978.
4. Turdiyev, Sh. O’zbek an’anaviy xonandaligida ustoz-shogird an’anasining badiiy-ijrochilik tamoyillari. -Qo’qon DPI. Ilmiy xabarlar jurnali, 2026, 8(5), 2252–2255.
5. Azizxonova, M., and E. Qobilova. "YoSHLARNI MUSIQIY MADANIYATI VA MA’NAVIYATNI SHAKLLANTIRISHDA MUSIQIY TARBIYANING AHAMIYATI." Oriental Art and Culture 3 (2022): 51-57.
6. Qobilova, E. "THE IMPORTANCE OF MUSIC TEACHING IN EDUCATION." QO ‘QON UNIVERSITY NEWSLETTER 12 (2024): 99-100.
7. Qobilova, E. "Musika o’qitish metodikasi va maktab repertuari." Oquv qollanma, Fargona. "Fargona" nashriyoti (2020).